

УДК 65.012.8

В. М. Кузьомко, канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИОКРЕМЛЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано основні підходи до ідентифікації функціональних складових економічної безпеки підприємства (ЕБП). Зроблено висновки щодо необхідності більш розширеної структуризації ЕБП.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: концептуальні підходи до структуризації ЕБП, техніко-технологічна, ринкова, зовнішньоекономічна, інтелектуальна і кадрова, інформаційна, силова, політико-правова, екологічна і фінансова складові ЕБП.

АННОТАЦИЯ. В статье проанализированы основные подходы к идентификации функциональных составляющих ЭБП. Сделаны выводы относительно необходимости более расширенной структуризации ЭБП.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: концептуальные подходы к структуризации ЭБП, технико-технологическая, рыночная, внешнеэкономическая, интеллектуальная и кадровая, информационная, силовая, политико-правовая, экологическая и финансовая составляющие ЭБП.

THE SUMMARY. In the article the basic approaches to identification of functional components economic security of the enterprise are analysed. Conclusions concerning necessity of more expanded structuration economic security of the enterprise are drawn.

KEYWORDS: conceptual approaches to structurization economic security of the enterprise, tehniko-technological, market, external economic, intellectual and personnel, information, power, politico-legal, ecological and financial components economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання вимагає застосування системного підходу, який дозволив би комплексно охопити множину об'єктів безпеки всіма доступними методами та засобами захисту. Необхідність урахування множинності та специфіки об'єктів безпеки

на підприємстві, що потребують захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, об'єктивує потребу у структуризації загального процесу забезпечення ЕБП на ряд відносно самостійних функціональних складових (напрямів).

Кожна з функціональних складових ЕБП має відображати специфіку реалізації заходів безпеки щодо окремих напрямів діяльності підприємства, його структурних підрозділів або ресурсів. Разом з тим, у сукупності вони повинні гармонійно доповнювати одна одну, створюючи передумови для формування цілісної системи забезпечення ЕБП. У науковій літературі не склалося однозначної точки зору щодо виокремлення основних складових (підсистем) ЕБП, що, з одного боку, відображає складність і неоднозначність проблеми, а, з іншого, — вказує на необхідність продовження досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх публікацій. Проведений аналіз наукових публікацій дозволив ідентифікувати 4 основні концептуальні підходи до структуризації ЕБП.

Перший підхід передбачає виокремлення функціональних складових (напрямів) ЕБП, виходячи з особливостей застосовуваних методів та засобів забезпечення безпеки. Такої позиції притримуються, зокрема, В. Ярочкін та Я. Бузанова, які вважають, що «основними напрямками забезпечення безпеки комерційного підприємства як нормативно-правовими категоріями, що визначають комплексні заходи захисту його інтересів, виступають правовий, організаційний та інженерно-технічний захист» [1, с. 35].

Не дивлячись на певну універсальність підходу, він є надто узагальнюючим. Цілком очевидним є те, що різні види об'єктів безпеки потребуватимуть застосування різної комбінації методів та засобів у межах правового, організаційного або інженерно-технічного захисту, що закономірно викличе необхідність подальшого декомпонування вказаних напрямів.

Другий підхід в якості критерію структуризації ЕБП використовує об'єкти безпеки. На такій позиції стоять Д. Ковальов та Т. Сухорукова [2, с. 48], які кожному об'єкту (ресурсу) підприємства протиставляють окрему підсистему корпоративної безпеки (рис. 1).

Грунтовний аналіз вказаного підходу вказує на його обмеженість. По-перше, з поля зору дослідників випали окремі види ресурсів, наприклад, інформація (а, відповідно, і інформаційна без-

пека), інтелектуальна власність (відповідно, інтелектуальна безпека) тощо.

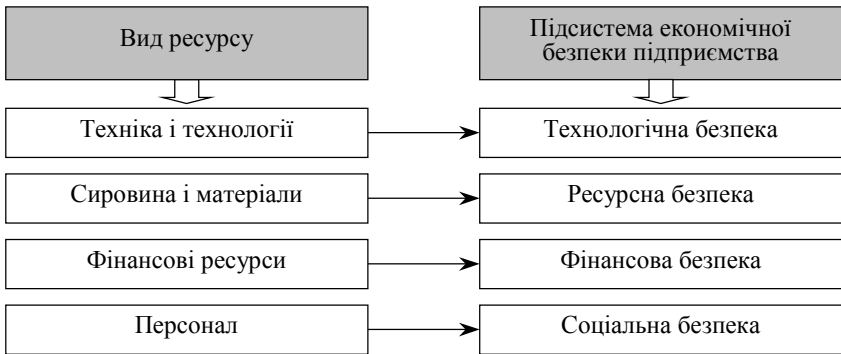

Рис. 1. Функціональні складові (підсистеми) ЕБП згідно [2]

По-друге, дискусійними є назви окремих підсистем. Зокрема, на наш погляд, логічно ресурсна підсистема повинна відповідати за всі види ресурсів на підприємстві, а, відповідно, включати в себе фінансову і соціальну складові.

Третій підхід розроблений фахівцями Російської економічної академії ім. Г. В. Плеханова [3, с. 559—612] і підтримується більшістю вітчизняних і зарубіжних науковців [4, с. 160; 5, с. 22; 6, с. 18—23; 7, с. 50—56 та ін.]. Він ґрунтується на декомпозиції процесу забезпечення ЕБП на основі двох критеріїв — ресурсів, що потребують захисту, і функцій (напрямів) діяльності, які потрібно здійснювати. Отримувані в результаті ресурсно-функціонального підходу сім функціональних складових (фінансова, інтелектуальна і кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, екологічна, інформаційна та силова безпека) характеризують основні напрямки ЕБП, які відрізняються один від одного за своїм змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення.

Не дивлячись на певну уніфікованість підходу, деякі дослідники вважають за необхідне уточнювати перелік і зміст окремих складових, обумовлюючи це необхідністю врахування специфіки діяльності того чи іншого підприємства.

Так, А. Берлач вважає, що «безпека підприємства (фірми) повинна забезпечуватися за такими напрямками: економічна, вклю-

чаючи комерційну; науково-технічна; інформаційна, кадрова безпека, фізична безпека, соціальна безпека» [8, с. 19]. М. Зацеркляний та О. Мельников переконані, що «система безпеки підприємства повинна охоплювати: економічну безпеку, техногенну безпеку, екологічну безпеку, інформаційну безпеку, психологічну безпеку, фізичну безпеку, науково-технічну безпеку, пожежну безпеку» [9, с. 9]. А. Соснін та П. Пригунов до функціональних підсистем ЕБП відносять технічну, економічну, інформаційну безпеку, фізичну охорону та правовий захист [10, с. 123].

На наш погляд, наведені модифікації ресурсно-функціонального підходу викликають більше запитань, ніж дають відповідей. Зокрема, не зрозуміло, чому наведені автори окремо виділяють економічну складову безпеки підприємства? Також важко зрозуміти в класифікації А. Берлача відмінності між кадровою, фізичною та соціальною безпекою, з огляду на те, що предметом захисту в усіх них є перш за все персонал підприємства. В усіх авторів не знайшов відображення захист інтелектуальної власності підприємства.

Таким чином, класичний ресурсно-функціональний підхід є достатньо внутрішньо збалансованим і універсальним. Разом з тим, при детальному його аналізі можна прийти до висновку, що характерні для нього сім складових ЕБП відображають в основному внутрішні процеси на підприємстві, тобто характеризують економічну безпеку з точки зору ефективного використання внутрішнього потенціалу (корпоративних ресурсів) і не враховують ризики і загрози, що виникають по каналах взаємодії суб'єкта господарювання і його контрагентів.

Як зазначають Г. Клейнер, В. Тамбовцев і Р. Качалов [11, с. 83], найбільшу небезпеку для діяльності підприємства несуть наступні ризики: ризик не реалізації профільної продукції внаслідок не укладення угод на поставку вихідних матеріалів; ризик недоотримання вихідних матеріалів унаслідок зриву укладених договорів про постачання; ризик неповернення передоплати постачальником; ризик не укладення угод на реалізацію продукції внаслідок зміни структури і зменшення потреби в даному виді продукції, заміщення продукції продукцією інших підприємств тощо; ризик неотримання або несвочасного отримання оплати за реалізовану без передоплати продукцію; ризик відмови покупця від отриманої і оплаченої ним продукції; ризик невірної прогнозування ситуації і отримання неправильних вихідних даних та ін.

Виходячи з цього, система ЕБП, на нашу думку, має враховувати як рівень ефективності використання і захищеності його корпоративних ресурсів, так і зовнішні аспекти економічної безпеки.

Такої ж точки зору притримується і ряд інших авторів (Н. Реверчук, С. Ілляшенко та ін.), яких умовно можна віднести до *четвертого концептуального підходу*, в межах якого розрізняються внутрішньовиробничі і позавиробничі складові ЕБП.

Зокрема, Н. Реверчук вважає, що слід виокремлювати такі види ЕБП: «фінансова, техніко-технологічна, кадрова, інформаційна, політико-правова, екологічна, силова, ринкова (маркетингова)» [12, с. 22]. С. Ілляшенко виділяє фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну, силову, ринкову, а також інтерфейсну складові [13, с. 145].

Вважаємо, що виокремлення інтерфейсної складової окремо від ринкової не є обов'язковим, оскільки надійність роботи з поставальниками, партнерами, взаємодія з конкурентами та клієнтами є складовими ринкової взаємодії підприємства з основними чинниками зовнішнього середовища (згідно з моделлю М. Портера). Відповідно інтерфейсна складова може бути включена в ринкову.

Крім того, на нашу думку, в умовах зростання глобалізації економіки світу, поглиблення включення України в економічні світогосподарські зв'язки варто також окремо виділяти зовнішньоекономічну складову ЕБП, яка б характеризувала специфіку реалізації політики забезпечення безпеки вітчизняних підприємств при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи вищенаведене, пропонуємо виокремлювати такі основні функціональні складові ЕБП: техніко-технологічна, ринкова, зовнішньоекономічна, інтелектуальна і кадрова, інформаційна, силова, політико-правова, екологічна і фінансова безпека (рис. 2).

Кожна з наведених на рис. 2 складових є важливою для забезпечення комплексної безпеки підприємства і не може розглядатися без взаємозв'язку з іншими. Змістовно функціональні складові відображають систему специфічних методів та засобів, які притаманні процесу формування, оцінювання та підтримання необхідного рівня безпеки підприємства в окремих напрямках (складових) його діяльності або щодо ключових видів ресурсів.

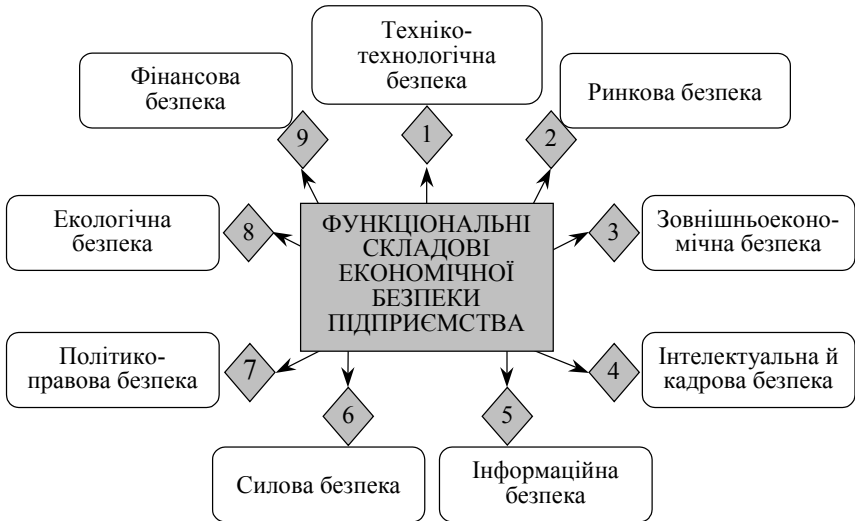

Рис. 2. Основні функціональні складові (напрями) ЕБП

Разом з тим, варто усвідомлювати, що між окремими функціональними складовими існують логічні взаємозв'язки, що дозволяє виявляти взаємодію між ними, а також відносини пріоритетності. Логіка обумовленості загальної безпеки підприємства в контексті пріоритетності окремих її функціональних складових зображена на рис. 2 позначеннями порядкових номерів окремих складових. Розглянемо в такому ж порядку зміст складових ЕБП більш детально.

Техніко-технологічна складова. Будь-яке підприємство характеризується кількісними та якісними параметрами застосовуваних техніки та технологій. Їх рівень безпосередньо визначає загальні виробничі, інвестиційні, інноваційні та інші параметри підприємства, в кінцевому випадку впливаючи на конкурентоспроможність його продукції та загальну ефективність діяльності.

Чим вищий рівень техніко-технологічної бази підприємства, тим кращими є його перспективи успішного розвитку в майбутньому, а, відповідно, й рівень економічної безпеки. В такому контексті техніко-технологічну складову слід розглядати як пріоритетну серед інших складових ЕБП.

Основна мета техніко-технологічної безпеки полягає в забезпеченні відповідності застосовуваних на підприємстві техніки та технологій сучасним світовим аналогам. На основі аналізу поточного стану техніко-технологічної безпеки підприємства, виявлення основних негативних чинників і процесів у цій сфері (фізичне спрацювання основних засобів; моральне старіння основних засобів та технологій; неефективна організація виробничого процесу; порушення технологічних процесів тощо) розробляються загальні напрями, методи та передбачаються засоби підвищення рівня техніко-технологічної безпеки, які узагальнюються і вносяться в план техніко-технологічного розвитку підприємства.

Ринкова складова економічної безпеки характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем, відображає надійність і захищеність ринкової позиції підприємства. Якщо техніко-технологічна складова характеризує рівень відповідності параметрів виробничої системи нормам або еталонам, то ринкова — вимогам ринку. Навіть високоефективне і сучасне виробництво, яке не націлене на конкретного споживача, не враховує кон'юнктуру ринку, особливості дії ринкових сил у певній галузі чи сегменті ринку не зможе забезпечити прибутковість діяльності підприємства. Відповідно, необхідність постійного оцінювання і врахування в своїй діяльності зовнішніх можливостей та загроз ставить ринкову складову ЕБП на друге місце серед інших складових.

Про ослаблення ринкової безпеки можуть свідчити: зменшення частки ринку, яку займає підприємство; ослаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску; зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку; непередбачені зміни умов взаємодії з основними контрагентами: постачальниками, торговими і збутовими посередниками, інвесторами, споживачами тощо.

Зовнішньоекономічна складова. Безпека зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є складовою будь-якого підприємства, яке виходить на міжнародні ринки чи знаходиться під впливом міжнародної конкуренції. Під час ведення ЗЕД на підприємство впливають численні ризики і загрози: господарсько-правові ризики;

крайній або політичний ризик; власне міжнародні ризики тощо. За змістом вони складають особливу систему загроз, яка потребує розробки і застосування спеціальних методів їх подолання, що застосовуються в міжнародній практиці.

Інтелектуальна та кадрова складова. Персонал є ключовим ресурсом будь-якого підприємства. Навіть найсучасніша техніка та технології, методи та механізми, які використовуються у виробничій, ринковій, зовнішньоекономічній та інших видах діяльності підприємства приводяться в дію людьми. Тому належний рівень ЕБП у значній мірі залежить від складу, структури, динаміки, рівня кваліфікації, професіоналізму та інтелектуальної активності персоналу.

Досягнення інтелектуальної та кадрової безпеки підприємства відбувається за рахунок виявлення, прогнозування та оцінювання негативних процесів у цій сфері і розробки превентивних (запобіжних) або активних заходів, спрямованих на їх попередження або усунення.

Інформаційна складова спрямована на створення і підтримання такого стану інформаційних ресурсів і пов'язаних з ними засобів та систем інформатизації, який би гарантував якісне і безперерйне забезпечення менеджерів підприємства актуальною інформацією і необхідний рівень її захищеності від незаконного втручання, розкриття чи розголошення.

Силова складова. Забезпечення силової складової ЕБП відбувається за такими основними напрямками: забезпечення фізичної безпеки персоналу фірми (перш за все керівників); збереження майна підприємства; силовий захист інформації підприємства (охорона приміщень, сейфів, інформаційних систем тощо від проникнення злоумисників і викрадення, спотворення або ушкодження інформації); проведення превентивної або активної роботи із зовнішніми контрагентами та конкурентами підприємства.

Політико-правова складова. Значення політико-правової складової ЕБП полягає в ефективному і всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, чіткого дотримання підприємством і його працівниками всіх норм чинного законодавства. Процес забезпечення цієї складової ЕБП включає в себе попередження збитків від негативного впливу як зовнішніх (політичного і нормативно-правового характеру), так і внутрішніх (низька кваліфікація працівників юридичної служби; недостатність фі-

нансування даної служби; нерозуміння необхідності попередньої юридичної експертизи будь-яких внутрішніх або зовнішніх документів, договорів та ін.) загроз.

Екологічна складова. Сутність екологічної складової ЕБП полягає в оптимізації фінансових витрат підприємства таким чином, щоб при мінімальних витратах на дотримання екологічних норм мінімізувати втрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього природного середовища і втрати ринків у зв'язку з невідповідністю продукції встановленим нормам екологічного законодавства. Досягнення вказаного завдання відбувається за рахунок дотримання діючих екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього середовища та інших заходів.

Фінансова складова є останньою за черговістю, але не за важливістю. З огляду на те, що за ринкових умов господарювання фінансові ресурси є одним з головних чинників розвитку будь-якої економічної системи, а також те, що всі інші види ресурсів, як і результати діяльності, в кінцевому випадку мають вартісне вимірювання, фінансова безпека узагальнює у вартісних вимірниках стан усіх інших підсистем економічної безпеки і загальний фінансовий стан підприємства.

Фінансові індикатори найбільш ефективно дозволяють відслідковувати найменші зміни в діловій активності, фінансовій стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства, прогнозувати ймовірність банкрутства підприємства. Розроблені у фінансовому менеджменті методи оптимізації фінансових параметрів підприємства, кредиторської та дебіторської заборгованості, оптимального планування, розподілу та використання фінансових ресурсів дозволяють забезпечити йому довгострокову фінансову стабільність, а відтак і високий рівень економічної безпеки.

Висновки. Розглянуті складові достатньо повно характеризують ключові напрями, за якими має реалізовуватися процес формування і підтримання необхідного рівня ЕБП. Однак для виконання цього завдання їх варто розглядати у взаємозв'язку, що дозволить за рахунок протидії негативному впливу внутрішніх і зовнішніх загроз забезпечити його стабільне та максимально ефективне функціонування в даний час і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Література

1. *Ярочкин В. И.* Основы безопасности бизнеса и предпринимательства / Ярочкин В. И. Бузанова Я. В. — М. : Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. — 208 с.
2. *Ковалев Д.* Экономическая безопасность предприятия / Ковалев Д., Сухорукова Т. // Экономика Украины. — 1998. — № 10. — С. 48—52.
3. Экономическая и национальная безопасность: [учебник] / [Е. А. Олейников, В. И. Видяпин, В. И. Дуженков и др.] ; под ред. Е. А. Олейникова. — М. : Изд-во «Экзамен», 2004. — 768 с.
4. *Вечканов Г. С.* Экономическая безопасность / Вечканов Г. С. — СПб. : Вектор, 2005. — 256 с.
5. *Донець Л. І.* Економічна безпека підприємства: [навч. посіб.] / Донець Л. І., Ващенко Н. В. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
6. *Фоміна М. В.* Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: [монографія] / Фоміна М. В. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. — 140 с.
7. *Шкарлет С. М.* Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: [монографія] / Шкарлет С. М. — К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. — 436 с.
8. *Берлач А. І.* Безпека бізнесу : [навч. посіб.] / Берлач А. І. — К. : Університет «Україна», 2007. — 280 с.
9. *Зацеркляний М. М.* Основи економічної безпеки: [навч. посіб.] /— К. : КНТ, 2009. — 337 с.
10. *Соснин А. С.* Менеджмент безопасности предпринимательства: [учеб. пособие] / Соснин А. С., Прыгунов П. Я. — К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. — 357 с.
11. *Клейнер Г. Б.* Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Клейнер Г. Б., Тамбовцев В. А., Качалов Р. М.; под общ. ред. С. А. Попова. — М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1997. — 288 с.
12. *Реверчук Н. Й.* Управління економічною безпекою підприємницьких структур: [монографія] / Реверчук Н. Й. — Львів : ЛБІ НБУ, 2004. — 195 с.
13. *Ілляшенко С. М.* Економічний ризик: [навч. посіб.] / Ілляшенко С. М. — [2-ге вид., доп і перероб]. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 220 с.

Статтю подано до редакції 20.04.11 р.